

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI
HELSINKI COMMITTEE FOR HUMAN RIGHTS IN SERBIA
Srbija, 11000 Beograd, Kralja Milana 10, tel/fax: (+381 11) 2688289, e-mail:
biserkos@eunet.rs, <http://www.helsinki.org.rs>

Analiza predmeta Građansko vaspitanje i preporuke za unapređenje statusa i kvaliteta predmeta

Koji zakon, strategija ili dokument definiše oblast građanskog obrazovanja u Republici Srbiji?

Odlukom Ministarstva prosvete Građansko vaspitanje ili vaspitanje za demokratiju i građansko društvo, je u sistem obrazovanja Republike Srbije uvedeno Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja školske 2001/2002. godine za prvi razred osnovne i prvi razred srednje škole. Paralelno je uveden, takođe fakultativno, predmet Verska nastava.

Nakon toga Ministarstvo prosvete preduzelo je niz sistemskih rešenja i aktivnosti, koje su dovele do toga da se Građansko vaspitanje školske 2006/2007. godine uključi u nastavni plan i program, linearno u sve razrede osnovne i srednje škole, kao obavezan izborni predmet. Prema članu 72. navedenog Zakona: „Nastavni plan obuhvata izborne predmete po nivoima i vrstama obrazovanja od kojih učenik obavezno bira jedan ili više predmeta prema svojim sklonostima. Jedan od obaveznih izbornih predmeta je verska nastava ili građansko vaspitanje. Učenik koji se opredelio za jedan od dva izborna predmeta versku nastavu ili građansko vaspitanje, izborni predmet može da menja u toku ciklusa osnovnog, odnosno do kraja sticanja srednjeg obrazovanja i vaspitanja.“¹

U ovom trenutku predmet Građansko vaspitanje izvodi se u svih osam razreda osnovne škole i sva četiri razreda srednje škole.

Koji su načini implementacije?

Prema oceni učenika², dominantno korišćene metode rada u nastavi Građanskog vaspitanja jeste - predavanje nastavnika (67,7% učenika navelo je da nastavnici često ili veoma često koriste ovu metodu rada na času) i rad učenika na istraživačkim projektima (66%). Pored ovih, diskusija na časovima je još jedna od često korišćenih načina obrade sadržaja koji se pokrivaju ovim predmetom (59%). S druge strane, učenje putem interneta najčešće nije korišćen način na koji se učenici upoznaju sa temama iz ovog predmeta (čak 38,7% učenika navodi da taj način nikada ne koristi).

Studije slučajeva sugerišu da su Građansko vaspitanje i Verska nastava u izvesnom smislu razvili konkurentski odnos i da to može da bude povezano i s određenim tenzijama. U takvim okolnostima jedan od ova dva predmeta može da bude marginalizovan, što utiče na status predmeta u školi. Šta se dešava kad je ovaj predmet u marginalizovanoj poziciji: nastavnici nisu adekvatno motivisani, nastava se uglavnom svodi na predavačku nastavu, učenici nisu zadovoljni nastavom, itd. Sve zajedno stvara negativnu klimu u kojoj je malo verovatno da će se realizovati postavljeni ciljevi.

¹ http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_osnovama_sistema_obrazovanja_i_vaspitanja.html

² „Građansko vaspitanje – procena dosadašnjih rezultata“, Građanske inicijative, mart 2009.

Koliko dobro se sprovodi građansko obrazovanje u školama, ukoliko se sprovodi? Kakva su iskustva škola?

Pored samog kvaliteta nastave, na motivisanost učenika da bolje uče ovaj predmet utiče niz faktora. Destimulišuće utiče predviđeni način opisnog ocenjivanja, nedostatak udžbenika, ali i širi kontekst.

Ispitujući sam status predmeta u školi i lokalnoj zajednici, može se steći utisak da je Građansko vaspitanje jednostavno 'ubačeno' u škole, i nije dovoljno učinilo na njegovoj promociji i pružanju sistemske podrške. Mnogi akteri, a naročito oni koji su izvan škole (roditelji i lokalna zajednica) nemaju dovoljno informacija o predmetu, zašto je on važan, šta deca dobijaju ovakvim predmetom, a konstatuje se i „rivalitet“ sa drugim izbornim predmetom - veronaukom.

I praksa i istraživanje pokazuju da je stručno usavršavanje i obrazovanje predavača građanskog vaspitanja od suštinskog značaja za unapređenje kvaliteta nastave. Specijalističke studije koje su izvodile Građanske inicijative i Fakultet političkih nauka završilo je više od 6000 predavača iz Srbije. Ovo je veliki broj nastavnika, ali je i veliki problem što nastavnici koji prođu stručno usavršavanje ne ostaju dugo predavači Građanskog vaspitanja. Predmet vrlo često služi nastavnicima da dostignu punu normu, časovi se Građanskog se daju nastavnicima koji nemaju dovoljan fond časova, a ne onima koji su kroz edukaciju osposobljeni.

Učenici navode da su najviše naučili o dečjim pravima kao i o pravima i obavezama koje imaju u školi, zatim o tome kako da razumeju sebe i druge, kako da rešavaju konflikte, a na ovim časovima imali su priliku i da nauče dosta o pravilima škole, demokratiji, značaju negovanja kulturnih različitosti, karakteristikama vlasti, itd³.

Iako su nastavnici u sprovedenom istraživanju rekli da na časovima najčešće koriste kao metode rada igranje uloga i debatu, a da su predavanja najmanje zastupljena metoda rada u nastavi, učenici su odgovorili da je predavanje nastavnika dominantan način rada na času. Korišćenje Interneta je, prema odgovorima i učenika i nastavnika, retko korišćena metoda, a diskusija vrlo česta.

Predmetom Građansko vaspitanje u srednjoj školi generalno je zadovoljna oko trećina učenika, ali je manje onih koji su nezadovoljni. Analiza pokazuje da su učenici najnezadovoljniji kvalitetom postojećih udžbenika, što se suštinski odnosi na njihovo nepostojanje, a ne na kvalitet. Trećina je zadovoljna načinom predavanja nastavnika, dok su učenici najzadovoljniji atmosferom na času.

Najviše znanja učenici su stekli o temama koje su vezane za značaj poštovanja zakona (64,7%) i svojih prava i odgovornosti u školi (63,8%). S druge strane, na časovima Građanskog vaspitanja učenici nisu mnogo naučili o temama: koje su vrline demokratskog vođe (44,4%), o značaju participacije građana u demokratskim sistemima (39,8%) i o načinima zaštite prava demokratskim putem (37,5%).⁴

³ Isto

⁴ Isto

S druge strane, nastavnici su najređe orijentisani ka promovisanju kritičkog mišljenja i najčešće nisu spremni da ocenjuju u saradnji s učenicima. Ovo može ukazivati na to da nastavnici ipak nisu u potpunosti spremni da prihvate konkretnu participaciju učenika u nastavnom procesu iako generalno jesu okrenuti ka tome da čuju mišljenje svojih učenika.

Prema mišljenju nastavnika, predmet Građansko vaspitanje, pre svega, mogao bi se unaprediti kroz organizovanje blagovremenih obuka, češće susrete sa stručnjacima iz relevantnih oblasti i organizovanje susreta nastavnika Građanskog vaspitanja u okviru kojih bi imali priliku za međusobnu razmenu iskustava. Pored toga, prema mišljenju nastavnika, predmet Građansko vaspitanje mogao bi biti unapređen ukoliko bi određene teme bile isključene iz Nastavnog plana i programa. Od 58 nastavnika, koji su naveli teme čijim bi izbacivanjem predmet Građansko vaspitanje bio unapređen, 24 je reklo da bi iz nastavnog plana trebalo izbaciti teme koje se odnose na organizaciju i strukture vlasti, a 23 da treba isključiti teme o dečjim pravima. Deo nastavnika smatra da u nastavi Građanskog vaspitanja ne treba da budu teme koje se odnose na participaciju, društveni aktivizam građana.

Nastavnici, pre svega, osećaju potrebu za dodatnom profesionalnom obukom – za literaturom i priručnicima koji bi im pomogli u radu, seminarima na kojima bi imali priliku da nauče više o realizaciji Građanskog vaspitanja, o obrazovanju za demokratiju i građansko društvo, potom za predavanjima stručnjaka iz relevantnih oblasti.

Predložene teme su veoma značajne i predlog izvesnog broja nastavnika za njihovo isključivanje mogao bi ukazivati na nerazumevanje suštine i značaja ovih tema ili na njihov odnos prema aktuelnom političkom kontekstu.

Preporuke za unapređenje statusa i kvaliteta predmeta Građansko vaspitanje

- 1) Promovisati predmet Građansko vaspitanje, tj. upoznati javnost sa suštinom predmeta, zašto je on važan i šta se uči u okviru ovog predmeta. Da se ne bi pojačavala podela i suprotstavljenost Građanskog vaspitanja i Verske nastave, bilo bi bolje ako bi se promocija oba predmeta dešavala kao deo istih aktivnosti.
- 2) Modifikovati pravila kojima se reguliše izbor Građanskog vaspitanja i Verske nastave.
- 3) Razmotriti da se Građansko vaspitanje uvede kao obavezan predmet u bar jednom od razreda (to može biti, na primer, završni razred osnovne, prvi ili završni razred srednje škole) kako bi se obezbedilo da svi mladi ljudi dobiju priliku da razumeju neke ključne aspekte društvenog i političkog života jedne zajednice i da shvate koliko je važna aktivna uloga koju treba da preuzme svaki građanin.
- 5) Razmotriti mogućnost da se učenicima, koji su pohađali Građansko vaspitanje određeni broj godina (npr. dve, tri), omogućí da zamene časove Građanskog vaspitanja aktivnim učešćem (u određenom trajanju) u projektima lokalne samouprave ili NVO,

volontiranjem u određenim institucijama i drugim sličnim aktivnostima u školi ili u lokalnoj zajednici.

6) Modifikovati postojeća pravila koja regulišu ko može da predaje Građansko vaspitanje da bi se smanjila mogućnost da se nastavnici opredeljuju za ovaj predmet samo zato što nemaju dovoljan fond časova.

7) Napraviti pravilnik koji će ograničiti udeo frontalnog predavanja u nastavi iz Građanskog vaspitanja, a povećati udeo interaktivnih oblika rada (posebno diskusije i debate) i rad na projektima. Treba obezbediti da nastavnici u većoj meri koriste moderne informacione i komunikacione tehnologije (npr. internet).

8) Razviti model za finansiranje nastavnih aktivnosti i materijala koji su predviđeni programom Građanskog vaspitanja, a u postojećim uslovima se realizuju slabije zbog nedostatka finansijskih sredstava (npr. razvijanje i realizacija malih projekata).

9) Obezbediti dodatno usavršavanje za nastavnike Građanskog vaspitanja.

10) Razviti na nacionalnom nivou dokumentacionu bazu u kojoj bi se nalazili različiti materijali koji se mogu koristiti u nastavi Građanskog vaspitanja.

11) Pregledati postojeće programe Građanskog vaspitanja i izmeniti ih u saradnji sa nastavnicima Građanskog vaspitanja.

12) Razviti mehanizme koji će podržati nastavnike Građanskog vaspitanja da u većoj meri sarađuju na regionalnom nivou i da razmenjuju nastavne materijale, teme i primere dobre prakse iz nastave Građanskog vaspitanja.

13) Preporučiti nastavnicima Građanskog vaspitanja i Verske nastave da tokom godine organizuju zajedničke aktivnosti ili časove o temama koje su relevantne za oba predmeta kako bi se pokazalo da ova dva predmeta nisu suprotstavljena i kako bi se unapredila saradnja, a umanjili konkurentski odnosi.

14) Redefinisati skalu za opisno ocenjivanje tako da ima tri nivoa.

Februar 2014. godine

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji